

FELSEFE

AMADEYÎ

1

2019/2020

AMADEKAR

Ev pirtûk ji aliyê Komîteya
felsefeyê ve hatiye amadekirin.

LÊVEGER

- Komîteya Şopandinê
- Komîteya Fotoşopê
- Komîteya Redektheyê

Ev pirtûk ji aliyê Saziya Minhacan ve, wek
pirtûka wanedayînê, ji bo dibistanan hatiye
pejirandin.

NAVEROK

BEŞA YEKEM: PIRENSÎPÊN SEREKE YÊN HIZIRA FELSEFEYÎ	7
DESTPÊKA FELSEFEYÊ 1	8
DESTPÊKA FELSEFEYÊ 2	13
GIRÎNGIYA FELSEFEYÊ	17
TAYBETIYÊN HIZIRA FELSEFEYÎ	22
ŞAREZAYÎYÊN HIZIRA FELSEFEYÎ 1	31
ŞAREZAYÎYÊN HIZIRA FELSEFEYÎ 2	36
BEŞA DUYEM PÊŞKETINA HIZIRA MIROVÎ	43
PÊŞKETINA HIZIRA MIROVÎ	44
GIRÎNGIYA HIZIRÊ	50
RÊBAZÊN HIZIRANDINA MIROVÎ (1)	55
RÊBAZÊN HIZIRANDINA MIROVÎ 2	62
ŞÊWEYÊN HIZIRANDINÊ	68
BEŞA SÊYEM MIJARÊN FELSEFEYÊ	75
AZADÎ	76
ZANÎN	82
SINC Û NIRXÊN SINCÎ	90
HUNER Û BEDEWÎ	98
FERHENGOK	104

BEŞA YEKEM: PIRENSÎPÊN

SEREKE YÊN HIZIRA

FELSEFEYÎ

WANEYÊN BEŞÊ

- 1- Destpêka felsefeyê (1)
- 2- Destpêka felsefeyê (2)
- 3- Girîngiya felsefeyê
- 4- Taybetiyên hizira felsefeyî
- 5- Erkên felsefeyê
- 6- Şarezayîyên hizira felsefeyî (1)
- 7- Şarezayîyên hizira felsefeyî (2)

Wane 1

DESTPÊKA FELSEFEYÊ 1

Dema gotina felsefeyê tê gotin, berî her tiştî mirov dipirse:

▪ **Felsefe çi ye û tê çi wateyê?**

Felsefe pirs e, guman e, tevger û daxwaza guhertinê ye. Her wiha rêwîtiyeke bêdawî ye û çalakiya têgihiştina xwe û derdorê ye, ango hewldana naskirin û şirovekirina civak, jiyana xweza û gerdûnê ye.

Mirov dikare bibêje ku di lêgerîn û têgihiştina kêrhiya jiyânê de, rista felsefeyê eşkere ye. Di felsefeyê de, mirov dihizire dipirse li wateya jiyânê digere û dixwaze jiyana xwe watedartir bike û her çi qas mirov bi xwe û derdora xwe dihizire; ew qas hêza têgihiştin û peresînê jî bi pêş dikeve.

- **Ez kî me?**
- **Çima ez hatime vê cîhanê?**
- **Em ber bi ku ve diçin?**

Bi van gotinan mirovahiyê dest bi rêwîtiya xwe ya têgihîştin û serwextbûnê kiriye. Ji bo ku em bersiva van pirsan bidin û nas bikin; divê em bi gelek dahûrandinên cûda rabin û lêkolîn bikin, da ku em bigihêjin armanca xwe.

- **Çima felsefe ramanên azad bi pêş dixê?**

Di her serdemê de, felsefeyê awa û dirûvê xwe guhertiye. Felsefe guherbar e; bi nêrîneke rexnegerî li hemû zanyarî û zanîna mirov dinêre, ango ji dogmatîk û şêwazên kirêt dûr e.

- **Çima felsefe bêhtir nêzî giyanê zarokan e?**

Mirovên ku herî zêde jiyanê mereq dikin, zarok in. Zarok her tiştî bi azadî dijîn, bêguman mereq dikin û bê tirs lêkolîn dikin, lê dema ku mezin dibin ew zarokên ku di nava qaliban de hatine hiştin; kêrhatiyên xwe yê mereqkirina azadiyê winda dikin. Wê çaxê zarokên bêguneh dibin qurbaniya dogmatîkê. Ji ber ku felsefe jî dogmatîkê napejirîne; zêdetir nêzî giyanê zarokan e.

▪ Çima ji felsefeyê re "Dayîka Zanistan" tê gotin?

Mirov dikare bibêje ku felsefe çavkaniya hemû beşên zanyarî û zanînê ye. Ango felsefe zanista zanînê bi xwe ye. Di wateya felsefeyê de jî hemû zanist bi cudahiya xwe, yekîtiyê pêk tînin. Her wiha felsefe hemû mijaran di nav xwe de dihewîne. Lewma tê gotin ku felsefe dayîka hemû zanistan e.

Wateya felsefeyê:

Felsefe weke têtîn; peyveke Yûnanî ye. Koka xwe ji peyva "**Phileo Sophia**" ya hevedûdanî digire; "**phileo**" tê wateya

Xwenaskirin
destpêka
felsefeyê ye

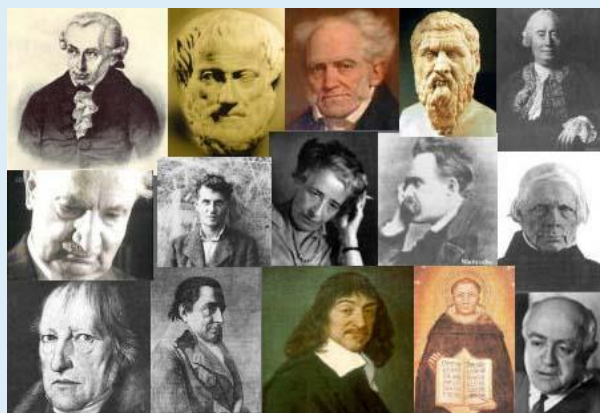
hezkirinê, "**Sophia**" jî tê wateya zanînê. "**Phileo Sophia**" bi hev re tê wateya "hezkirina zanînê". Li gorî gelek jêderên dîrokî, yekemîn car ev gotin ji hêla Paysagoras (**Pythagoras**) ve hatiye bikaranîn.

Heya roja me ya îro, danasîneke neguhêr a felsefeyî nehatiye dayîn. Ji ber ku her filosofekî li gorî xwe danasînek daye felsefeyê. Mirov, kêzêde dikare bibêje ku her danasînek nîşana nêzîkatiya filosofê wê

ye. Ji ber vê yekê, danasînek ji bo felsefeyê ku hemû mirov li ser wê li hev bikin, tune ye.

Nêrînên filosofan derbarê felsefeyê:

- **Sokrates (Sokrat):** Şaşwazî, destpêka felsefeyê ye.
- **Aristote (Aristo):** Felsefe, zanyariya hêman û sedemên pêşîn e.
- **Hegel (Hîgil):** Felsefe, baweriya hezkirina rastiye û hêza aqil e.
- **Tomas Hobbes (Tomas Hobiz):** Felsefe, ew e ku mirov rast bihizire.
- **Kindî:** Felsefe xwenaskirina mirov e.
- **Ibin Sîna:** Armanca felsefeyê derxistina xwezaya heyberan e.
- **Anselmus:** Felsefe, hewldana têgihiştin û bawerkirinê ye.
- **Ebdullah Ocelan:** Felsefe, rêbazek ji rêbazên lêgerîna rastiye ye.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Ez kê me, ez çima hatime vê cîhanê? Gelo pirsên wiha di serê te de geriyane û tu gihaştiye çi bersivê?
- 2- Felsefeyê li gorî xwe şirove bike.

DESTPÊKA FELSEFEYÊ 2

Destpêka felsefeyê

Di dîroka felsefeyê de, girîng e ku mirov bizanibe felsefe çawa dest bi rêwîtiya xwe kiriye. Ji destpêka civakbûna mirov ve, dema ku pirs di mejiyê wî de saz bûn; felsefeyê dest pê kir.

Rast e, pergalbûna felsefeyê li Yûnanê pêk hatiye. Lê li Rojhilata Navîn teşeyên hizirînê yên efsanewî, olî û felsefeyî li pêş bûn û rêbazeke xurt a şirovekirina rastiyê hebû.

Tê gotin ku di sedsala 6'an B.Z de hizir û zanist li Rojhilata Navîn û Mezopotamiyayê di nava pêşketinê de bûn. Wê demê hizira hin filosofên weke **Zeredêşt**, **Konfiçyus**, **Bûda** û hwd derket pêş û felsefeya wan li tevahî cîhanê hate belavkirin. Nûnerê yekem yê felsefeya sincî, **Zeredêşt** e. Pêngava Zeredêşt li Kurdistanê, rê li ber veguhertineke mezin, hem li rojhilat, hem jî li rojava vekir û bandora xwe li serdema

antîk kir, her wiha zemîneke çandî ji bo felsefeya Hindistan û Çînê ava kir.

Li Hindistanê, ramanên **Bûda** yên sincî weke rêbazên jiyani derketin holê, li Çînê jî felsefeya **Konfiçyus** (Confucius) ku xwe dispêre sincan, derkete pêş û doza hikûmetekê kir ku rajeya gel bike.

Bûda

Pêşketina zanistî li Misrê; ji aliyê bijîşkî, stêrnasî, mûmyakirin, şunwarnasî û bîrkarî ve, dihat xuyakirin. Pîramîdên ku aniha li Misrê hene, mînaka pêşketina Misrê ya wê serdemê ne.

▪ Felsefeyê ji ku derê dest pê kiriye?

Li gorî piraniya jêderan, şaristaniya Yûnanê bi şaristaniyên rojhilatî bandor bûbû. Mîna şaristaniya Mezopotamiya, Misir û gelek şaristaniyên din ên li Rojhilata Navîn.

Wekî em dizanin; piraniya fîlosofên mezin ên Yûnanî weke **Thales** (Talis), **Pythagoras** (Paysagoras) û gelek fîlosofên din hatine Rojhilatê (**Mezopotamiya û Misir**) û demeke dirêj li wir mane. Perwerdeya xwe li wir dîtine, piştî vegehiyane Yûnanê û hizir û ramanên xwe li wir nivîsandine.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Ji destpêka civakbûna mirov ve, dema ku pirs di mejiyê wî de saz bûn; felsefeyê dest pê kir. Lêkolîn bike.
- 2- Di nêrîna te de, gelo felsefe tenê girêdayî yek gelî ye?

Wane 3

GIRÎNGIYA FELSEFEYÊ

Girîngiya felsefeyê:

Mirov bi hizirandina xwe ji zindiyên din cuda ye û nikare bê nasîn bijî. Her dem mereq dike û dixwaze rastiye binase, her wiha li pey zanîne dikeve.

Hezkirina zanîne ji her mirovî re, girîng e. Çawa ku pêwîstiya laşê mirov bi av û xwarîne heye, pêwîstiya mejiyê wî jî bi zanîne heye.

1- Girîngiya felsefeyê ji bo kesan:

Ji bo pêşeroja mirov û mirovahiyê, pêwîstî bi mirovên hişmend û gumanker heye, ji ber ku ji felsefeyê hez dikin û dizanin pirsgerêkan çare bikin.

▪ Girîngiya felsefeyê ji bo kesan çi ye?

- A- Mirov bi felsefeyê, xwe û derdora xwe nas dike û dikare bûyerên ku li derdora wî rû didin, dahûrîne û rexne bike.
- B- Mirov dibe xwediyê çandêke zanistî û felsefeyî ku bi hevpeyvînê têkiliyan bi derdora xwe re berdewam dike.
- C- Mirov ji hizirandin û nêrîna neyînî rizgar dike û kesayetêke serbixwe û xwedîbiryar jê diafirîne.
- D- Her tiştên ku mirov dixwe û vedixwe; çawa bandorên cihêwaz li tenduristya wî dikin, wisa jî her tiştê ku mirov jiyan dike, fêr dibe, dibihîze û tê digihêje, bandorên cihêwaz li pergala mejî û feraseta wî dike.

▪ Çima pêdiviya mirov bi felsefeyê heye?

Felsefe jiyanê mirov watedar dike. Tiştên kesnezanî (nediyar) di çarçoveya hiş û vacê de çare dike. Mirov bi pêş ve dibe û çavkaniya zanistê ye. Pêdiviya jiyanê mirovahiyê encax bi felsefe û fîlosofan were bidestxistin.

2- Girîngiya felsefeyê ji bo civakê:

Ji destpêka çêbûna mirovan ve di gelek qeyran re derbas bûye, girîngtirîn qeyran jî lêgerîna rastiye ye.

Di roja me ya îro de, gelek pirsgerêkên çandî û civakî yê girêdayî azadî, demokrasî, jiyana, têkiliyên bi dewletê re û hwd hene. Ew jî bi giştî, pêwîstiya wan bi felsefe û zanebûna fîlosofan heye. Weke ku **Jack Martian** (Cak Martiyan) dibêje: "**Hebûna rast a civakan di hebûna fîlosofan de ye, ji ber ku ew neynika civakê ne**".

A- Hêza xwenaskirin û guhertina civakê di hişê her kesî de diçîne, ji ber ku her guherînek li ser bingehê felsefeyê ava dibe.

Mînak: Şoreşa Medan, ji berhema hizirên Zeredest bû, şoreşa Fransayê jî ji berhema hizirên **Jan-Jacques Rousseau** (Can Cak Roso) bû.

Lewma, gerek e hemû serok û rêberên me fîlosof bûna.

B- Vekolîna pirsgerêkên civakê û çarekirina wan.

C- Civak, bi felsefeyê şerên ku li cîhanê belav bûne weke: Şerên çandî, derûnî û îdeolojî, nas dike û dadihûrîne.

D- Felsefe, çavên mirov li ser baweriya bi nirxên bilind weke: Maf, azadî û dadmendî û parastina wan, vedike.

Bi şeweyekî giştî, şaristanî û çanda civakan, li gorî felsefeya rast tê pîvan.

Fîlosofê fransîz **Descartes** (Dîkart) di pirtûka xwe ya rêbazên felsefeyê de dibêje: "**Mirov, tenê bi felsefeyê, ji civakên tewş û nezan tê xuyakirin**".

Ronîkirin:

Şoreş ne di guhertina kes û serdestan, an jî navan de ye; lê belê, şoreş di danîna pîrensîp û ramanên nû de ye ku civakê ber bi hevjiyana azad ve dibe û diguherîne.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

1- Jack Martian dibêje: "Hebûna rast a civakan di hebûna fîlosofan de ye". Li ser vê nêrînê bihizire.

2- Li gorî xwe girîngiya felsefeyê rave bike.

Wane 4

TAYBETIYÊN HIZIRA FELSEFEYÎ

Taybetiyên felsefeyê:

Felsefe dixwaze ku mirov, xweza û pirsgirêkên mirovî li gorî pîvanên hiş û vacê, rave bike.

Felsefe, bê rexne û lêkolîn tu ramanan napejirîne; lê belê, dixwaze hemû hêlan bibîne, vekole û bispêre hiş. Her fîlosofek jî li gorî hizirandina xwe pirsên xwe dike. Pirs ji hev cihêreng in û girîngiya wan heye.

Girîngtirîn taybetiyên felsefeyê ev in:

1- Felsefe gumanker e:

Ji destpêka hebûna mirovahiyê ve û heta niha, mirov her dem xwe di nava çemên gumanan de dîtiye; lewma, bi awayekî gumanker xwe nêzî babetan dike û tiştên pêkhatî bala wê dikişînin. Mirov dixwaze di derdora xwe de bigihêje, da ku xwe ji gumanan derxîne, lêpirsîn di hişê wî de derdikeve holê. Çima, çawa û ji ber çi?

Wê çaxê, fîlosof serî li çavkaniya mijaran dide û xwe digihîne bingeha wan.

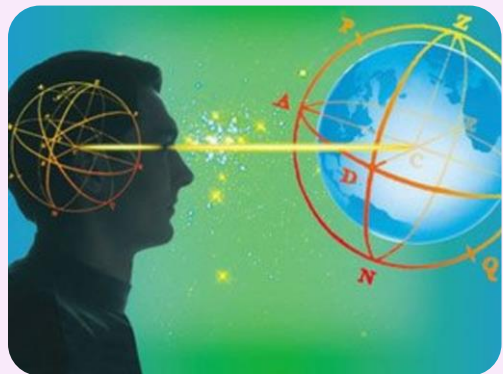
2- Bingehê felsefeyê hiş e (aqil):

Felsefe ne weke zanistên din e ku xwedî çavdêrî û ezmûn in û van rêbazan bi kar nayîne.

Felsefe, agahiyan ne bi rêyên çavdêrî û ezmûnan raber dike; lê belê, bi rêyên hiş û hêmanên hizirandinê tev digere û bêyî ku serî li tu gotinan bide, agahiyan hildibirîne. Fîlosof dibêjin: "**Hiş hêza mirov e, tenê li naveroka tiştan digere**".

3- Felsefe hemû mijaran lêkolîn dike:

Felsefe li ser hemû mijaran gotûbêjan vedike, bi çavekî kor û bêrexne tu ramanan napejirîne. Ev nayê wê wateyê ku felsefe tu rastiyan napejirîne, lê belê dixwaze ku mijaran ji hemû hêlan ve bibîne, lê bikole û bi awayekî tevahî mijarê li holê raxe.

4- Felsefe xwe dispêre hûrbîniya vacê:

Fîlosof her tim bi baldarî dihizire, lêkolîn dike û ramanên xwe li bêjînga hiş û vacê dixê. Dema ku fîlosof rastî ramanêke cihêreng tê, wê çaxê ji hinek tiştan sûdê werdigire û fêr dibe.

5- Felsefe ji mereq û matmayîne derketiye:

Gava ku mirov yekemîn car rastî tiştekî neberbiçav an nepenî tê, li hev dikeve û matmayî dimîne. Ji bo têgihastina vê helwestê, fîlosof dest bi lêkolîne dike, da ku binase û xwe bigihîne pîrensîpeke bîngê.

Schopenhauer (Çopinhawir) li ser vê yekê wiha dibêje: "**Matmayî ji felsefeyê re dibe dayîk û jêdera berhemdar**".

Dahûrîne:

Mirov di felsefeyê de, bi matmayînbûnê dest pê dike.

6- Berdewamî:

Felsefe xwe dispêre hiş û hiş jî ranaweste. Her dem dipirse û ji bo ku xwe bigihîne encamê, di gelek qonaxan re, derbas dibe. Dema ku di qonaxekê de

digihêje encameke dawî, qonaxeke nû ji felsefeyê dest pê dike.

fîlosof **Yas Pierce** (Yas Pêrs) dibêje: "**Pirs ji bersivan girîngtir in û her bersivek, pirseke nû bi xwe re tîne**".

7- Serbixweyî:

Ramanên felsefeyê, serbixwe û azad in. Fîlosof jî, nêrînên wî ji nêrînên mirovên din cuda ne. Dema ku fîlosof xwe ji zincîr û bandorên neyînî rizgar bike, wê çaxê bi serbestî dikare tev bigere û erkê xwe yê felsefeyî pêk bîne.

- **Dema ku fîlosof ne azad be, nikare erkê xwe pêk bîne. Çima?**

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- **Yas Pierce:** Pirs ji bersivan girîgtir in û her bersivek, pirseke nû bi xwe re tîne. Li ser vê hevokê lêkolîn bike.
- 2- **Hizira felsefeyî** bi taybetiyên xwe tê cudakirin. Vê mijarê li gor têgihiştina xwe, rave bike.

ERKÊN FELSEFEYÊ

▪ Gelo rola felsefeyê çi ye?

1- Gurkirina pirsyariyan:

Felsefeyê bi pirsê dest pê kiriye û bi pirsê xwe digihîne rastiyê. Fîlosofê rasteqîn jî; ew e yê ku bi pirsê dest pê dike û bi pirsnîşanê bi dawî dike û di navbera pirs û bersivê de pêşinyar û çareyan derdixîne.

a- Li rastiyê digere:

Fîlosof, li pey rastiyê dikeve û lê dikole. Armanca hemû pirsên wî, têgihîştina rastiyê ye. Pirsên wî di hemû aliyên felsefeyê de cih digirin, weke: aliyê zanînî, vacî, sincî, zanistî, olî û hwd.

Mînak: Di teoriya zanînê de, fîlosof dixwaze binase, gelo ev zanînên ku di rêya hiş û pêhisînê re digihêjin mirov, rast in an na?

b- Li naverok û rastiya her tiştî digere:

Lêgerîna li rastiye, rê li ber naskirina jêder û naveroka tiştan vedike. Weke çavkaniya xwezayê, çawaniya mirov û hwd.

2- Şîrovekirina ketwarê:

Ramana felsefeyê, ravekirina rastiye civak û xwezayê ye. Sedemên bingehîn ên bûyeran derdixîne holê, da ku çareye dewlemend ji bo ayindeye, bîn raberkirin.

3- Guhertina ketwarê:

Fîlosof, dikarin di bûyerên herî asê ye ku tê de dijîn, pêvajoyên herî girîng ên guherîne, pêk bînin û civakan bigihînin rewşeke pêşeng. Heke derfetên fîlosof hebin û bi azadî bihizire, misoger dê serkeftinên herî mezin ji qezenc bike.

4- Pêşbîniya pêşerojê:

Felsefe, ew zanista ku bûyer û diyardeye heyî şîrove dike, da ku pêşketinên di pêşerojê de pêşbîn bike.

Fîlosof ji bûyeran sêde werdigire, da ku li hember pêşveçûnên ku êş û wêraniye bi xwe re tînin, raweste. Ji

bo pêşerojêke ronîdar; pîlan, pêşinyar û bernameyan derdixê holê û li ser mêzeya lêkolînê radixe.

Ronîkirin:

Bi nêrîna fîlosof; bûrî, ayinde û pêşeroj bi hev ve girêdayî ne û hev berdewam dikin. Ji ber vê yekê her tim her sê deman jîyan dike û bi wan ve mijûl dibe.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

1- Fîlosof li pey rastiyê dikeve. Lêkolîn bike.

2- Li gorî te erka felsefeyê çi ye?

Jîrikî:

Gava ku di nava civakê de diyardeya newekheviyê di navbera jin û mêran de peyda dibe, pêwîstî bi çareyê heye. Rola fîlosof di guhertina vê diyardeyê de çi ye?

Wane 6

ŞAREZAYÎYÊN HIZIRA FELSEFEYÎ 1

Kesê ku bi şêweyekî felsefeyî dihizire, gelek şarezayîyên weke: Şarezayîyên guman, rexne, hevpeyvîn, nermbûna ramanî, şarezayîya dahûrandin û komkirinê û şarezayîya giştîkirin û rûtkirinê, di danûstendinên wî de diyar dibin.

1- Şarezayîya Gumanê:

a- Wateya gumanê:

Guman an jî nebawerî, tê wateya ku mirov bi dudilî nêzî du nêrînên cuda, yan du tiştên dijber, bibe. Ev nayê wateya nezanebûnê, lê belê di encama lêkolînê de, dê çewtiya babetê were derxistin, an jî were sererastkirin.

b- Cureyên gumanê:

- **Gumana asayî:**

Ew rewşa ku dihêle mirov bipirse û li rastiya wî tiştê berbiçav bigere, lê tê nagihêje û nikare analîz bike.

- **Gumana felsefeyî:**

Di vir de fîlosof bi mebest dihizire û serî li çavkaniya babetan dide, da ku xwe bigihîne bingehê wan û encameke rast ji nav nêrînên dijber hilbijêre, ango bigihêje rastiyê bi xwe.

2- Şarezayîya Rexneyê:

- **Rexne çi ye?**

Ew çeka herî bihêz a ku dikare kêmasî û nêrînên neyînî yên ku di jiyana mirov de derdikevn, sererast bike û çareya guncaw ji wan re deyne.

Rexne, ji hemû warên jiyana civakan re pir girîng e. Lewma rexne, pirs û pirsjiyanê dibişkivînin. Jiyan jî li gorî radeya bişkivandina xwe bi pêş dikeve.

Di hemû deman de, rexne û rexnedayîn dibin dergûşa guhertin û pêşketinê.

Civakên jixwebawer, her tim deriyê rexne û rexnedayînê vekirî dihêlin û rûmeteke mezin didin rexne û dîtinên cuda.

Di ronahiya rexne û ramanên cuda de deriyê pêşketinê vedikin. Kêmasî û şaşiyên hev bi zimanekî nûjen û pîvanên demokratîk rexne dikin. Her wiha bi rexneyên xwe, pêşinyar û dîtinên xwe eşkere dikin.

Lê gelek caran rexne bi şêweyê xerabkirinê tê bikaranîn.

▪ **Em rexne dikin an dadirizîn?**

Ev pirseke girîng e ku beriya her nirxandin û rexneyekê divê her kes ji xwe bike.

Rexne ne tenê pesndayîn e, lê belê bêhtir destnîşankirin û bilêvkirina kêmasî û şaştîyan e. Rexne, pir caran weke têgeheke neyinî tê bikaranîn. Ev têgihiştina şaş, di civakên paşvemayî de ji ber hestiyariya zêde, dibe çek û di bin navê rexneyê de êrîş tene kirin.

▪ **Bi nêrîna te pîvanên rexneyê çi ne?**

Heke rexne bi armanca reşkirinê be, ne maf û ne helwesteke demokratîk e. Ramyariya ku li ser dijîtî û

reşkirinê tê meşandin, pîvana dijminatîyê ye. Ji ber vê yekê, divê pîvanên rexnegerî û dijminatîyê, ji hev bîn cudakirin.

Ronîkirin:

Rexnekirina watedar, rê li ber çarekirinê vedike. Her wiha ku nirxandin watedar be, dê ji sazkirina rexnedayîneke rasteqîn re bibe alîkar; lê belê, heger rexnekirin bi nêzîkbûneke darizandin û sûcdarkirinê be, dê şensê veguherînê kêr bike û bibe sedema têgihiştin û helwestine hişk.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

**1-Dema ku tu şaşî û kêmasiyên hevalên xwe bibînî,
tu yê bi çi awayî rexne bikî?**

**2-Cureyên gumanê bide diyarkirin û mînakekê li ser
wan binivîse.**

Wane 7

ŞAREZAYÎYÊN HIZIRA FELSEFEYÎ

1- Şarezayîya Hevpeyvînê:

Hevpeyvîn, ew guftûgoya ku di navbera du kesan an bêhtir de, çêdibe. Bêyî ku tu kes bi awayekî dijber nêzî hevalên xwe bibe û kêmasiyên wan derxe holê, bi şêweyekî hevbeş her kes nêrînên xwe yên cuda raber dike, da ku di encamê de bigihêjin çare û levkirineke guncaw.

2- Şarezayîyên Nermbûna Ramanî (xweşkarî):

Nermbûna ramanî, ji bingehên sereke yên felsefeyê ye. Ji ber vê yekê xweşkarî û pejirandina nêrînên kesên derdorê, şarezayîyek ji şarezayîyên felsefeyê ye.

• Taybetiyên vê şarezayîyê ev in:

1. Jiyanê hevbeş di nava gelan de diafirîne û dexesî û nijadperestiyê ji holê radike.
2. Girîngiya çand û zanistê zêde dike û civakeke hevgerî û pêşketî ava dike.

3. Mirov dikare bi hêsanî têkiliyê bi kesên derdora xwe re bike.
4. Mirov bi nermbûna ramanên xwe hewl dide nêrîn û ramanên kesên din ên şaş, biguherîne yan jî sererast bike.
5. Ji Nirxandin û rexneyên mirovên li dora xwe sûtê werdigire û rexnedayîneke rasteqîn dide. Her wiha rêyê li ber veguherîne hêsan dike.
6. Bi pîvanên demokratîk, mirov rexne û nêrînen cuda dipejirîne û deriyê pêşketinê ji xwe re vedike.

3- Şarezayîya Dahûrandin û Komkirinê:

1- Dahûrandin: Ew nêrîna ku bi kûrahî û bi giştî derbarê her tiştî de tê dayîn. Di dahûrandinê de, hemû hêman ji nava hev tên derxistin, ango parçekirin û her hêmanek cuda cuda tê lêkolînkirin, da ku şeweyê têkiliya di navbera van hêmanan de û girêdana wan bi hev re bê naskirin.

Mînak: Av, dema ku tê dahûrandin vedigere elementên ku jê pêk hatiye. Ew element jî **Oksîjen** û **Hîdrojen** in.

Kesê filosof dema ku mijarekê dadihûrîne, wê çaxê dikare hemû aliyên wê yên veşartî, nas bike. Ji ber vê yekê, çi pirsgirêka ku hebe, divê destpêkê were dahûrandin.

2- Komkirin:

Piştî pêngava dahûrandinê, pêngava komkirina pêzanîn û taybetiyên girêdayî mijarê dest pê dike. Wê çaxê mirov pêzanînên xwe yê dahûrandî kom dike, da ku encameke giştî û yekbûyî bi dest bixe.

Mînak: Dema ku Karbon û Oksîjen bi hev ve tên girêdan yekbûnekê pêk tînin, jê re **Karbondîoksîd** tê gotin.

Dahûrandin û komkirin girêdayî hev in û hev temam dikin. Dema ku pirsgirêk tune be, dê dahûrandin jî tune be; jixwe dema ku dahûrandin tune be, wê çaxê komkirina agahiyan ji bo pêkanîna yekbûyînekê jî dê tune be.

4- Giştîkirin û Rûtkirin:

- **Giştîkirin:**

Fîlosof dema ku li çareyên pirsgirêkan digere, di nêrîna wî de, pêwîstiya pirsgirêkê di hemû cih û deman de bi çareyê heye. Pirsgirêk dibe pirsgirêka hemû kes û civakan û girêdayî aliyekê tenê namîne, ji ber vê yekê jî li çareyeke giştî digere.

- **Rûtkirin:**

Di vir de fîlosof bi baldarî dihizire, diponije û raman û tiştên dûrî mijara xwe li bêjînga mejî dixê, da ku çareyeke watedar û binirx bi dest bixê.

Giştîkirin û rûtkirin ji rêbazên hizirandina felsefeyî û zanistî ne.

Zagona zanistî, pir caran ji giştîkirin û rûtkirinê çêdibe. Dema ku şirovekirina diyardeyekê bi ser dikeve, encama wê diyardeyê dibe zagoneke giştî.

Mînak: Hesin cureyek ji cureyên kanzayan e. Dema bi germahiya zêde vedizile, tê wateya ku hemû metal (zêr, zîv, sifir û hwd) bi germahiyê tîndar vezilandin. Ev yek dibe zagonek giştî.

Giştîkirin û rûtkirin ne tenê girêdayî hizira felsefeyî ne, lê belê kesê ku hewl dide mijaran bi hûrbînî lêkolîn bike, vê şarezaiyê bi kar tîne.

Ew kesê ku bi awayekî felsefeyî dihizire, bi danûstendinên nerm, giyanekî xweş û paqijbûna hiş û ramana xwe, dikare bi hêsanî têkiliyan bi kesên derdora xwe re bike. Her wiha bi hevborîna ramanî, nêrînên derdora xwe dipejirîne.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Tu bi çî awayî hevpeyvînê bi malbat û hevalên xwe re dikî, bi nêrîna te divê hevpeyvîn çawa be?
- 2- Gelo çima girêdan di navbera dahûrandin û komkirinê de heye?

**BEŞA DUYEM
PÊŞKETINA HIZIRA
MIROVÎ**

WANEYÊN BEŞÊ

- 1- Pêşketina hizira mirovî
- 2- Girîngiya hizira mirovî
- 3- Rêbazên hizira rmirovî (1)
- 4- Rêbazên hizira mirovî (2)
- 5- Şêweyên hizirandinê

Wane 1

PÊŞKETINA HIZIRA MIROVÎ

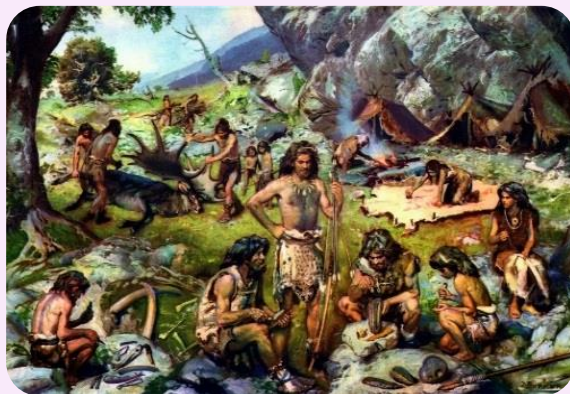
Hizir:

Ew çalakiya mirovî ya ku gerdûnê bi awayekî birêkûpêk himbêz dike û mirov ji afrandiyên din cuda dike.

Ji bo birêvebirina karûbarên jiyana mirov ên rojane û pirsgirêkên jiyanî, hizir tê bikaranîn.

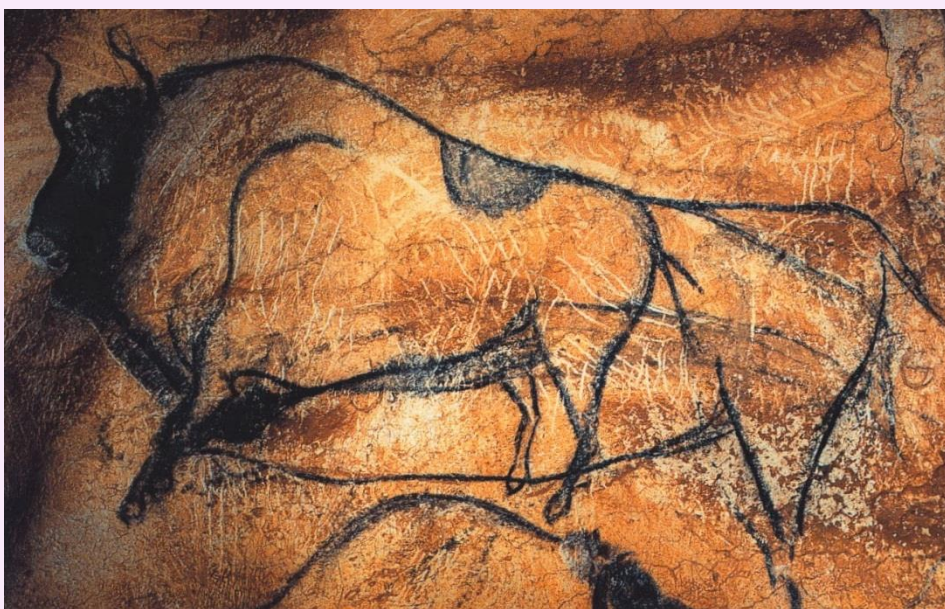
Pêşketina hizirê:

Gava ku mirov li dîroka şaristaniyê vegere, tê xuyakirin ku hîn hi-zira mirovahiyê di nava pêşketinan de berdewam e.

Pêşketina hizrirandinê li cem mirovan, bi civaka xwezayî re û ji serdema kevirî ve dest pê kiriye.

Mirovên destpêkê ji diyardeyên xwezayî yên weke: Ba, berf, baran, lawirên dirinde û kovî yên derdora xwe, ditirsiyan û hezkirin û girêdana wan bi xwezayê re zêde bû. Ev bi giştî bûn sedem ku mirov bihizire û xwe bi pêş bixe. Ji bo ku astengiyan derbas bike, xwe biparêze û jiyana xwe berdewam bike; dar û kevir bi kar anîn û klana ku ji 20-50 kesî pêk tê, ava kir. Bi vedîtina agir re, zanînen mirovan zêdetir bûn û alavên nû hatin afirandin.

Di civaka xwezayî de, di klanê de her tiştên xwezayê, zindî dihatin dîtin. **Totem** jî ku sembola klanê bû, pîroz

dihate dîtin. Bi vê re, cara yekem têgeha sinc jî dikeve jiyana mirov.

Li gorî baweriya wê demê, hebûnên civakî pîroz dihatin nîşandan. Ol jî hêza xwe ji vê çavkaniyê werdigire. Jin di wê demê de dayîka zanistê bû; ji ber ku her tim li xwezayê temaşe dikir, zayîn nas dikir û jiyân didît. Bi vî awayî jin bûbû zana û hozana civakê.

Totem: Nasnameya klan û teşeya wê ya berfireh e. Dibe ku yekemîn bawerî û têngîna neberbiçav a sîstemekê be, weke: Lawir, şênatî û hwd. Her wiha her tiştên ku sûd jê tê wergirtin, pîroz tên dîtin û taybetiyeke wan a awarte heye.

Taybetiyên Hizira Mirov:

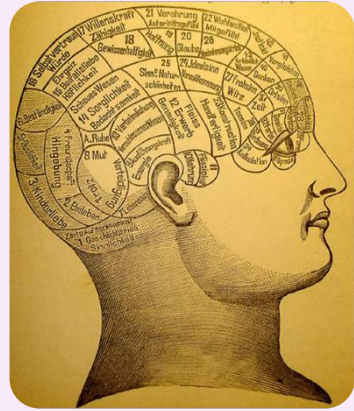
1-Hizir çalakiya mejiyê mirov e:

Mirov ne tenê bi pêhisînên xwe derdora xwe nas dike, lê belê hewl dide ku tevahî bûyerên li derdora wî rû didin, bi rêya hiş û têngihiştinê nas bike.

Mînak: Bi destpêka vedîtina agir re, hizira mirov bi pêş ket.

2- Têgihîştina zagonên giştî yên heyînan e:

Mînak: Hemû kanza bi bilindbûna pileya germahiyê vedizilin, zêr jî metal e, ew jî bi bilindbûna pileya germa-hiyê vedizile.

3- Derbirîna hizirandinê bi awayekî devokî û sembolî ye:

Ziman, ragihandina hizir bi şeweyekî devokî û sembolî ye. Di rêya nivîsîna sembol û bikaranîna dengên re, wateyên xwe dafirîne.

Mînak: Dema mirov hestê xwe yê tîbûn û birçîbûnê tîne ziman, an jî dema zarokên biçûk bi girî hestên xwe tînin ziman, wateyekê diafirînin.

4- Di navbera hizira mirov û jiyana wî ya piratîkî de, têkiliyeke nêz heye.

Mînak: Dema mirov di xaniyekî biçûk de dijî, lê zehmetiyan tê de dikişîne, di rêya hizirandinê re xaniyekî mezintir ava dike û rewşa xwe baştir dike.

5- Hîzir taybetiyên kesayeta mirov nîşan dide.

Bi hîzirê; nirx, nêzîkbûnên mirov û xwestekên wî tîn diyarkirin.

Mînak: Mirovê ku ji xwendina pirtûkan hez dike, pirtûkxane bala wî pir dikişînin.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Hizirê pênase bike.
- 2- Pêşketina hizirê ji ku dest pê kir?
- 3- Hizir taybetiyên kesayeta mirov nîşan dide, bi mînakekê şirove bike.

Wane 2

GIRÎNGIYA HIZIRÊ

Jiyan hizirîn e, hizir keda mejî ye û mejî jî bingehê hizirandina li cem mirov e.

Hemû pêşketinên zanistî û teknolojiyên ku hatine bidesxistin, ji berhemên hizira mirov e.

Sûdmendiyên hizirê:

1- Sûda hizirê ji kes re:

Mirov bi hizirandina rast, dikare di hemû aliyên jiyanê de bi ser bikeve, lewma hizirandin bûye çeka mirov.

2- Sûdmendiya giştî:

Hizirandin, zanabûna mirovan bi pêş dixê û pirsgirêkên ku di jiyanê de rastî wan tînin, çare dixe.

3- Hevsengiya derûnê:

Mirovê ku bi awayekî saxlem dihizire, dikare bi hêsanî têkilyê bi derdora xwe re bike û hemû bûyer û guhertinên heyî, derbas bike.

4- Hizir dikare dahûrandin, sererastkirin û rexneyê bike:

Qezenckirina mirov a rêbaza hizirandina baş, wî ji hizirên curbicur ên mirovên din diparêze nemaze, gava ew hizir xirabker û bi nirxên wî re ne guncaw bin. Ev hizirandina baş, ji bo derbaskirina astengî û rêyên tarî, bi awayekî hêsan alîkariyê dike.

Şaştîyên hizirandinê:

Dibe ku di nava pirsgirêkên jiyanî de her mirov rastî şaştîyên hizirandinê were, ew jî ji van encaman tê:

1-Nehûrbîniya bikaranîna ziman:

Têkiliyeke xurt di navbera hizir û ziman de heye; ji ber ku her peyvek di ziman de gelek wateyan nîşan dide, carinan ziman şaş tê têgihîştin.

Mînak:

Ber-rex.

Ber-kevir.

Ber-beşek ji êlê.

2-Kêmbûna agahiyan:

Kêmbûna agahiyan dibe astengiyek li pêşiya hizirandina mirov.

Mînak: Mirovê ku zanîna wî li ser pîşeyekê kêmbê, ew kêmanî dibe asteng li pêşiya pêşketina wî mirovî.

3- Zalîtî:

Ew e dema ku mirovek bi zordarî, nerîna xwe li ser kesên derdora xwe disepîne.

Mînak: Kesê kargêr, dema ku nêrînên xwe yê nerast, li ser karkeran bisepîne; bi vê yekê giyanê afirandinê li cem wan dikuje.

4- Dijwarbûna pirsgirêkê:

Dema ku pirsgirêk ne li gorî asta hiş û zanîna mirov be, nikare çare bike.

Mînak: Gava ku mamoste mijareke felsefeyî ji xwendekareke/î refa yekem bixwaze; ji ber ku ne li gorî asta mejiyê wê/î ye, ew xwendekar nikare binivîse.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Pirsgirêk, dijwarbûna xwe ji ku werdigire?
- 2- Carinan hizir şaş tê têgihîştin, bi mînaekeke jiyânî bide xuyakirin.

Jîrikî

Di navbera hizir û ziman de, têkiliyeke nêz heye; binirxîne.

Wane 3

RÊBAZÊN HIZIRANDINA MIROVÎ (1)

Pênaseya rêbazê:

Rêya lêkolîn û lêgerînê ye. Dikere bi awayekî herî kurtebir mirov bigihîne armancên wî û encamê bi dest bixe.

Nakokiyên ku di jiyana rojane de derdikevn holê, şêwazekî bi xwe re derdixin.

Mînak: Cudahî di navbera hizira mirovên kevn û nû de heye, her wiha di navbera hizira kesên xwende û yên nexwende û di navbera hizira zarok û mezinan de jî cudahî heye.

Rêbazên hizirandinê:

Ji destpêka mirovahiyê ve û heta roja me ya îro; mirov ji bo têgihîştina rastiyê gelek rêbazên hizirandinê, bi kar anîne û ji bo ku bigihêje encameke baştir, lêkolînê dike.

Yekemîn rêbaza ku rastî mirovahiyê hatibû, rêbaza mîtolojîk bû. Piştî rêbazên olî, felsefeyî û zanistî derketin pêş.

1- Rêbaza mîtolojîk:

Efsane (Mîtolojîk): Peyveke Yûnanî ye, ji peyva **mît** û **logos** pêk tê. Tê wateya vegotina destane û çîrokan.

Mît tê wateya efsaneyê.

Logos tê wateya zanistê.

▪ Dema ku gotina mîtolojîkê tê gotin, çi bala me dikişîne?

Efsane; rastiya xwedan, lehengî, bûyîn û bûyerên serxwezayî, dike mijara xwe û tîne ser ziman.

Efsane; her tim dixwaze gerdûnê yan jî herêmen ku hebûn, hizir û bûna wê tê de hene, bîne ser ziman.

▪ Efsane li ku derketiye?

Li gorî erdkolanên li herêma Kevana Zêrîn; mîtolojîk ji şaristaniya mirovahiyê ya li Mezopotamiyayê, di zanîn û zanistên kurdên resen û dewlemendiyên pêşiyên Hûrî, Aryen, Medî, Misir, Babil û hwd de xuya dibe.

Detsaneya Gilgamişê mînaka vê yekê ye. Li welatên Yûnanê jî gelek efsane hebûn, weke: Efsaneya **Bosîdon** (Poseidon). Li gorî baweriyên wê deverê, **Bosîdon** xwedanê deryayê bû û **Zîyos** xwedanê ezman û birûskê bû û mezintirîn xwedawend bû.

▪ **Gelo mîtolojîk tovên zanîne di nava xwe de vedişêre?**

Di kêrhiya dîrokê de, rêbaza herî pêşîn a ku em lê rast tên û hewl didin ku wateyê bidin wê, rêbaza nêzîkbûna mîtolojîk e ku ji bo tevahiya bûyer û têgihiştinan e. Di wateya teng de jî; **mîtolojîk rêbazek ji rêbazên eşkerekirina rastiyê ye**. Li pişt mîtolojîkê, têgihiştina di gerdûnekê de heye. Di mîtolojîkê de, xweza bi giyan û giyanweran tije ye.

▪ **Gelo mirov dikare dest ji mîtolojîkê berde, çima?**

Mirov dikare şîroveyan gelekî giranbuha derbarê mîtolojîkê de bike. Bêyî wan şîroveyan, têgihiştina dîrokê dê pir kêmbê. Ji bo ku mirov karibe dîroka komên mirovan ên kevn nas bike, pêwîst e mîtolojîk weke rêbazê were bikaranîn.

2- Rêbaza olî:

Ev şêwaza hizirandinê, bingehê xwe ji mîtolojîkê digire. Ol rêbazeke din a pênasekirina gerdûn û hebûnê ye. Di olê de çavkaniya her tiştî, hêzek ji derveyî gerdûnê ye.

▪ Rêbaza olî hêza xwe ji ku digire?

Di qonaxên dîroka mirovahiyê de, rêbaza olî demeke dirêj piştî mîtolojîkê cih girtiye. Zanîna olî gotinên Xweda li ser mirov disepînin û çarenûsa wî bi Xweda ve girê didin. Di rêbaza olî de cih ji gumanê re tune ye.

▪ Nirxê sincan di olan de çi ye?

Aliyê baş ê vê rêbazê, ew e ku di nav civakê de sinc gelekî bi pêş ve biriye. Di vê rêbazê de sinc ji bo civakê, rastiyeke birêveberiyê ye û pêkhatinek e ku dest jê nabe. Di her sê olên yekxwedayî de bi helwestên pêxmberan bingeheke pêbawer û ji baweriyên nehişk hat avakirin û bû bingeha sincan. Her wiha di rêgezên **Bûza**, **Zeredeşt** û **Konfiçyus** de nixxên sincan hatine xuyakirin.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

1- Gelo di xwendina pêşketina hizirandinê de mirov dikare dest ji mîtolojîkê berde, çima?

2-Rêbaza olî şîrove bike.

Ronîkirin:

Gilgamiş: Qiral Gilgamiş, kesayetiyeke dîrokî ye û di sala 3500 ê B.Z de li Mezopotamiyayê li bajarê Ûrûkê jiyaye û qiraltiya vî bajarî kiriye. Di destaneyê de çîroka lêgerîna nemirin, zanyarî û lehengîtiya mirovî tê vegotin.

Gilgamiş nîvmirov û nîvxweda ye û mirovan ji bo avakirina dîwarê bajarê Ûrûkê bi kar tîne û zîyanê li civakê dike. Di beşên din ên destaneyê de, serpêhatiyên Gilgamiş tînin vegotin.

Serpêhatiya yekem di navbera Gilgamiş û Anu xwedayê ezmanan de derbas dibe. Ji ber ku Gilgamiş ji gelê xwe re ne baş bû, Anu jê tengezar dibe û ji bo kuştina wî, Enkîdo ku mîna lawirekî hov e bi ser de dişîne.

Bi rêya jinekê, Gilgamiş zora Enkîdo dibe û wî ji rêka civakê derdixîne. Piştî demekê, Enkîdo dibe heval û alîkarê Gilgamiş ê herî nêzîk.

Her du ji bo pêkanîna desthiladariya xwe li ser herêmê, hewl didin parêzvanê daristanê Hombaba bikujin. Piştî kuştina Hombaba, xweda tola xwe ji her duyan distîne, lê ji ber ku Gilgamiş beşeke wî xweda ye, xweda tolê ji Enkîdo distîne û Enkîdo dimire. Bi mirina Enkîdo, Gilgamiş xemgîn dibe û doza jiyana bêmirin dike.

Jiyana bêmirin li gel kesekî ku jê re Bavê Lehiyê tê gotin, peyda dibe. Piştî Gilgamiş giyayê jiyane werdigre, lê marek ji çem derdikeve û wî giyayê dixwe.

Destaneyê Gilgamiş, bi mirina Gilgamiş bi dawî dibe.

Nivîskar: Şîn Îqî Ûnînî .

Wane 4

RÊBAZÊN HIZIRANDINA MIROVÎ 2

3- Rêbaza felsefeyî:

Ji hewldana têgihiştina gerdûn, jiyan û xwezayê bi awayekî vacî û bi rêya hişê mirov re, lêgerîna felsefeyî tê gotin.

Di dîroka şaristaniyê de cihê felsefeyê her çî qas bisînor be jî, lê girîng e, ji ber ku daxwaza hiş ji zanîn û naskirina rastiyê re têr dike.

Ji ber vê yekê gotina ku dibêje "felsefe ji destpêka mirovahiyê ve heye" rast e.

▪ Çi têkilî di navbera felsefe û şaristaniyê de heye?

Di qonaxa şaristaniyê de, felsefeyê dest bi lêgerîna civakeke rasteqîn ku negirêdayî civaka fermî be, kiriye. Zanyar bi dewlet û şaristaniyê re li hev nakin. Felsefe bi aliyekî xwe xeyal be jî, lê her tim bi

çavdêriyên şênber ve girêdayî ye. Her wiha bi temamî xwe ji jîrbûna hestyarî dûr naxe.

4- Rêbaza zanistî:

Mirov, bi rêya kêrhatina pêhîsînên xwe hewl dide ku di bûyerên li derdora xwe de tê bigihêje û nas bike.

Mînak: Çavdêriya diyardeya erdhejê hişt ku mirov dest bi ezmûnan bike û sedemên bingehîn yên bûyerê nas bike.

Di rastiyê de cudahiyeke pir zêde di navbera felsefe û zanistê de tune ye. Her du jî dixwazin ku xweza û mirov bi rêya ezmûnkirin û çavdêriyê, watedartir bikin, lê zanist bêhtir berê xwe dide ezmûnkirinê.

▪ Gelo ezmûnkirin di her zanistê de tê bikaranîn?

Di roja me ya îro de, zanîna zanistî, bêhtir weke kirde û bireser û di rewşa têkiliyeke deshilatdar de, hatiye pênasekirin.

Felsefe û zanist ji hev hatine birîn, kesên serdest jî zanistê ji bo berjewendiyên xwe bi kar tînin.

Francis Bacon (Firansîs Bîkon) û **Descartes** (Dîkart) weke pêşengên vê rêbazê têne naskirin.

Zanista ku li ser bingehê felsefeyê neyê nirxandin, dê şaş be.

Zanist bi xwe di pêvajoyeke bêsincî de tê bikaranîn û di kîjan dem û serdeman de be jî, serdest ji zanistê sûdê werdigirin û ji bo pêkanîna berjewendiyên xwe bi kar tînin. Lewma zanist û felsefe divê bibin yek, her wiha pêwîst e rêbazên serdestan bêne rexnekirin.

Weke ku **Nobel** (Nobil) dibêje: "**Min dînamît ji bo berjiewendiyên mirovan dahênand, lê belê bû hêzeke xirabkirinê.**"

Lewma, mirov heta ku vê rêbazê rexne neke, nikare nêzî jiyana azad bibe.

Ronîkirin:

Dahênana Dînamîtê:

Nobel (Nobil); endezyar, dahêner û zanyarekî kîmiyayî ye. Ji Siwêdê ye. Di sala 1831'ê de ji dayîk bûye û 1888'an de koça dawî kiriye.

Nobel, dixwest alîkariyê ji mirovahiyê re raber bike û bargiraniya derkirina kevir û heyberên avakirinê ji çiyayan, li ser mirovan sivik bike.

Dema bi vî tiştî dihizirî, çirûska bîroka Dînamîtê li cem wî derket; dînamît jî dibe cureyê herî girîng ê teqemeniyan ku di kangehan de tê bikaranîn. Nobel dînamît di sala 1867'an de dahêrand û ji dû Dînamîtê bû maldarekî cîhanî.

Armanca Nobel ji dahênana Dînamîtê, alîkariya mirovahiyê bû. Lê ji ber ku ji hêla hêzên çekdar ve di cengan de hate bikaranîn; Nobel bi gunehêkî hay bû. Di qewîtiya xwe ya dawî de nivîsand û tê de got ku beşeke mezin ji mewdanên wî ji bo kesên ku zanebûn û vedîtinên xwe bixin rajeya mirovahiyê, terxan kir. Ji bo ku her sal di beşên wêje, aborî û fîzîkê de bêt dayîn.

Xelata Nobilê di sala 1895'an de hat damezirandin û bi navê xelata Nobil a Aştiyê hat naskirin. Di sala 1901'ê de jî, yekem xelat hat belavkirin.

Binase

Francis Bacon: (Firansîs Bîkon): Fîlosofekekî ingilîz e. Bi zanistê tê naskirin (1561-1626).

Dîkart: Fîlosof û zanyarekî fransîz e (1596 -1650).

PIRSÊN NIRXANDINÊ

1- Rêbaza felsefeyî hewldana têgihiştina gerdûn, jiyan û xwezayê ye. Vê ramanê dahûrîne.

2-Zanîna zanistî ya ku îro di bin destên serdestan de ye, şîrove bike.

Jîrikî

Diyardeya birûskê li gorî rêbazên efsanewî û zanistî lêkolîn bike.

ŞÊWEYÊN HIZIRANDINÊ

Gelek şêweyên hizirandinê hene; hizirandina dogmatîzm û ya afirînerî.

Hizirandina dogmatîzm:

Nêrîneke hişk e ku nayê guhartin û lêkolînkirin û tê wateya baweriya bi pîrensîpên nezmûnkirî, giftûgo û dahûrandinê napejirîne.

Kesên dogmatîk bawer dikin ku pîrensîp û zanînen wan rasteqîn in û divê di hemû dem û dewranan de baweriya xwe bi wan bînin. Her dem ramanên xwe rast; ramanên kesên derdora xwe jî şaş dibînin û rexneyan napejirînin.

Hizirandina afirînerî:

Mirovahiyê ji destpêkê ve; ji bo ku xwe biparêze, jiyaneke aram qezenc bike û li hember arîşe û metirsiyan raweste, zanîn û ezmûnên xwe di çêkirin û afirandina amûran de û di şîrovekirina xwezayê de bi kar anîne.

Mînak: Balafir ji hizira firîna firindeyan hatiye çêkirin, her wiha bawêşînkî gemiyê jî mîna zîperdasîyên masî tev digere.

Wateya hizirandina afirînerî:

Ev hizirandin, çalakî û berhema pîroz a raman û ezmûnên mirovahiyê ye. Bi çêkirin û vedîtina tiştekî nû, yan jî teşekirina tiştekî kevn, bi awayekî nû derdikeve pêş.

Bi pêşketina hişê mirov ve girêdayî ye, her tim lêkolîn û mereqdarîyê bingeh digire, mijarên nû derdixe holê û bi teşeyê nû dest pê dike.

Mercên afirandinê:

- 1- Berhema ku ji hizirandinê pêk tê, divê bi nirx û watedar be.
- 2- Divê berdewam be.
- 3- Pirsgirêkê bi şêweyekî nû teşe dike.

Qonaxên hizirandina afirînerî:

Ji bo ku mirov bigihêje qonaxa afirandinê, di gelek qonaxan din re derbas dibe.

- 1- **Qonaxa amadekirinê:** Ji bo ku pirsgirêk baş bê têgihîştin, agahiyên girêdayî wê tînin komkirin.
- 2- **Qonaxa meyandinê:** Ev qonax, dema meyandina pirsgirêkê di mejî de ye.
- 3- **Qonaxa çirisînê:** Ew bêhnika ku çirûska bîroka afirandinê derdikeve û dibe zayîna ramana afirandinê.
- 4- **Qonaxa hûrnêrinê:** Berhema ku ji hizirê hatiye afirandin, tê hevrûkirin û nirxandin.

Şarezayîyên hizirandina afirînerî:

Gelek şarezayîyên hizirandina afirînerî hene:

1- Şarezaiya serbestbûnê:

Di demeke kurt de, karîna komkirin û vegerandina pêzanîn û bîrokên guncaw ên girêdayî pirsgirêkê ye.

2- Nermbûn:

Vekirin û nermbûna hizir e. Dikare li gorî pêdivî û helwestên heyî, guherîne pêk bîne.

3- Resenî:

Ew karîna ku xwe dispêre ramanên resen ên binirx, watedar û berhemdar.

4- Haydarî:

Têgihîştin û naskirina pêşdem a pirsgirêkê ye. Têgihîştina kesekî, ji ya kesên din cuda ye.

▪ **Kesên afirîner çî sûdê li civaka mirovahiyê dîkin?**

Kesê afirîner, bi vedîtinên di hemû warên jiyânê de, roleke mezin di pêşxistin û pêşveçûna gelan de dilîze. Weke teknolojiya ku gelek pêşketin di jiyana mirov de çêkirine.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Hizirandina dogmatîzm li gorî xwe şîrove bike û bi mînakekê ji civaka xwe bi hevalên xwe re guftûgo bike.
- 2- Hizirandina afirîner: Ew berhema pîroz a ezmûnên mirovahiyê ye. Gelo tu wê hizirandinê li gel xwe dibînî?

Jîrikî

Li gorî nêrîna te, afirandin zikmakî ye yan qezenckirî ye?

BEŞA SÊYEM
MIJARÊN FELSEFEYÊ

Waneyên beşê

1- Azadî

2- Zanîn

3- Sinc û nirx

4- Huner û bedewbûn

Wane 1

AZADÎ

Jiyana azad gulîstan e. Gul, bi rengê sor, helesor, benefş û zer, bêhna xwe weke misk û emberê û bedewiya xwe bi cudayî nîşan dide.

Azadî weke têgîn:

Ew jiyana ku mirov hildibijêre û di her warê jiyane de, biryardayin e.

Di wateyekê de, azadî ew kêliyên ku mirov dijî û pê hest dibe.

Bi giştî rizgarbûna ji tarîtiyê û dîtina

ronahiyê ye. Şikandina zincîrên koletiyê, pêkanîna şoreşa hizirê; wijdan û armanca gerdûnê ye.

▪ Gelo azadî tenê taybetiyeke mirovî ye?

Ji her zindiyekî re wateyeke azadiyê ya taybet heye. Ji firindeyên ku di rîkîhê de ne, wateya azadiyê rizgarbûn û firandin e û ji bo mirovên ku pîrsgirêka tunebûnê dijîn, wateya wê vejandin e.

Têkiliya azadiyê bi têngînên giştî re:

1- Azadî û demokrasî:

Jiyana demokras, dibistana rasteqîn a fêrbûna azadiyê ye. Demokrasî deshilatdariyê ji holê radike û jiyana azad diafirîne. Pîr girîng e ku têngiliya di navbera dewlet û demokrasiyê de, rast were têngihiştin. Demokrasî nebûye dewlet, lê belê şêwazekî birêvebriyê ye.

Ku civak demokrat be, bêguman dê azad be. Azadî û demokrasî hev temam dîkin.

2- Wekhevî û azadî:

Wekhevî têgeheke sincî ye, tê wateya hevgirtina civakê û bi awayekî hevbeş her kes dibe xwedîmaf. Pevgirêdana azadî û wekheviyê, yek ji armancên bingehîn ên ramyariya civakê ye.

Dema ku wekhevî li civakan peyda dibe, civakeke hervgirtî û azad ava dibe; lê wekheviya bêsinor, sinorê azadiyê derbas dike. Armanca azadiyê ew e ku aştî û wekheviya di navbera her du zayendan de peyda bike û mafên civakî bi dest bixe.

3- Azadî û Dewlet:

Têgîna azadî û dewletê, tu carî li hev nakin û dijber in. Dewlet bi xwe tê wateya sinorkirina azadiyê.

Nêrînên hin filosof û ramyaran derbarê azadiyê de:

1- Baruch (Barûç Spînoza): Bingehê felsefeya nûjen li gorî felsefeya **Spinoza** tê naskirin. Ew ji her fîlosofî

Spînoza

bêhtir di mijarên girêdayî azadiyê de mijûl bûye.

Bi nêrîna wî, azadî girêdayî zanabûnê ye. Der barê vê yekê de **Spinoza** wisa dibêje: "**Azadî, rizgarbûna ji nezaniyê ye**".

2- Jan Paul Sartre (Can Pol Sarter):

Li gorî nêrîna **Sartere**, Azadiya mirov girêdayî helwesta wî ye. **Sartere** dibêje:

"Bila em di bin çî mercî de bin, lê bila em azad bin, em biryarên xwe ji jiyana xwe biafirînin. Hilbijartina li hember rewşekê jî di destên me

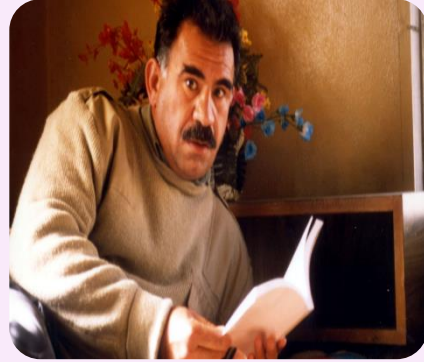

Can Pol Sarter

de be û biryara vê yekê em bi xwe bidin. Azadiya mirov di diltengiyê de derdikeve holê, diltengî jî ji hestên herî bingehîn ên hebûna mirovî ye."

3- **Ebdullah Ocelan:**

Ocelan dibêje: "Azadî xwegihandina rastiye ye. Rastî eşq e û eşq jiyana azad e, jiyana azad jiya-na rast e, jiyana rast jî jiyana civaka xwezayî ye."

Ebdullah Ocelan

Di roja me ya îro de, windabûna azadiyê weke pirsgerêkeke sereke ye û gelek civak pê re rû bi rû dimînin. Ji ber vê yekê, mirov her çi qas xwe, dîroka xwe û çanda xwe nas bike, ew qas dikare xwe azad bike.

Binase

Spinoza: Fîlosofê Holladayî ye (1632 -1677).

Jon Baul Sartere: Fîlosofê firansîz e (1905 -1980).

Ebdullah Ocelan: Civaknas, fîlosof û ramyarekî kurd e (1948).

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Azadî tê jiyankirin. Jiyana azad çi ye?
- 2- Li gorî ku Spinoza dibêje: Azadî rizgar-bûna ji nezaniyê ye. Vê nêrînê bi hevalên xwe re dahûrîne.
- 3- Jiyana azad dibistana rasteqîn û fêrbûna azadiyê ye. Di nêrîna te de, çi têkilî di navbera demokrasî û azadiyê de, heye?

Jîrikî

Azadî çi ye? Gelo mirov dikare azadiyê ji kesekî din bixwaze? Lêkolîn bike.

Wane 2

ZANÎN

1- Pênaseya zanînê:

Zanîn, ji têkiliya di navbera mirov-xweza, mirov-mirov, mirov-civak, civak-xweza û civak-civakê de tê avakirin.

Zanîn li ser têkiliya bi beranber û jihevtêgihaştinê tê sazkirin. Her du alî hem çavdêr in, hem jî tên çavdêrkirin.

Dema ku mirov hewl dide tevahî bûyerên derdora xwe yên ku tên jiyankirin, rûdan, hestkirin û hizirkirin, bi rêya hiş, ezmûnkirin, şîrovekirina diyardeyan û kêrhatina zanîna xwe tê bigihêje; bi vî awayî zanîn bi xwe derdikeve holê.

Mînak: Dema ku mirov li rewşa hewayî dinêre, dizane ku berf an jî baran dê bibare. Cilên stûr li xwe dike, da ku xwe ji sermayê biparêze, ji ber ku mirov bi zanînen xwe yên heyî dizane ku bi berfê re, serma tê.

Cureyên zanînê:

Li gorî filosofan, cureyên sereke yên zanînê ev in:

1- Zanîna kesayetî:

Ew zanebûna ku bi tevger, têkilî û pêwendiyên mirov bi derdorê re, her wiha bi rêya destkeftiyên wî, derdikevn ber çavan. Ezmûnkirin û ceribandin jî dibin bingehê zanebûna kesayetî.

2- Zanîna pêrabûnê:

Jê re zanebûna neçarî, yan zanebûna kiryarî jî tê gotin. Ev zanebûn, bi çawaniya karkirinê yan bi çalakiyê ve girêdayî ye. Ew jî bi rengê ku ew zanebûn di piratîkê de yekser, bê bikaranîn.

Bi kurtasî, divê mirov bi zanebûna tewrî tenê razî nebe, lê berovajî wê, di piratîkê de wê zanebûnê bi kar bîne.

Mînak: Naskirina siwarbûna biskilêt an jî lîstina bi goga zembîlê û hwd.

Zanebûna kiryarî, bi serbûriyan û di warê piratîkî de tê rûniştin, zêdekirn û berdewamkirin.

3- Zanîna saxkolînê:

Mirov bi kûrahî û ji nêz ve li bûyeran temaşê dike, li wateya têgînan digere û dixwaze tê bighêje.

Zanîna saxkolînê, dibe zanîna rasteqîn ji bûyeran re û filosof xwe dispêrin wê.

Şêweyên xwegihandina zanînê:

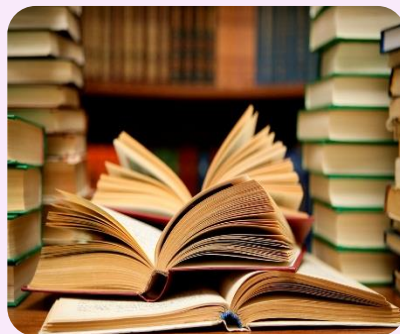
- **Gelo zanîn di rêya lebatên pêhesînê yan jî hiş re digihêje mirov?**

Gelek rêyên xwegihandina zanînê hene, hin ji wan ev in:

1- Şêweyê ezmûnî:

Ew zanîna ku lebatên pêhesîn û ezmûnkirinê bin-geh digere.

Kesên ku vê nêrînê dipijirînin, dibêjin: Zanîn ne zikmakî ye, lê belê di rêya

ezmûnên lebatên pêhesînê re, çêdibe. Pêşengên vî şêweyî **Con Lok** e.

Con Lok dibêje: "Dema ku mirov ji dayîk dibe, hişê wî weke rûpeleke spî ye, tu tişt li ser nehatiye xêzkin. Bi rêya ezmûn û têkiliyên wî bi derdorê re, zanînê bi dest dixê".

2- Şêweyê hişmendî:

Ew rêbaza ku di rêya hiş û vacê re xwe digihîne zanînê. Ji zikmakî ve rêgez di hişê mirov de hene, ew jî bi pêşketina hişê mirov re bi pêş dikevin. Pêşengên vî şêweyî **Aflaton** û **Descartes** (Dîkart) in.

Lê pêwîst e mirov zanibe ku têkiliyeke hevtemamkirinê di navbera mejî û lebatên pêhesînê de heye. Bi vê têkiliyê re, mirov digihêje zanînê, lewma nabe ku lebatên pêhesîn û mejî ji hev bêne cûdakirin.

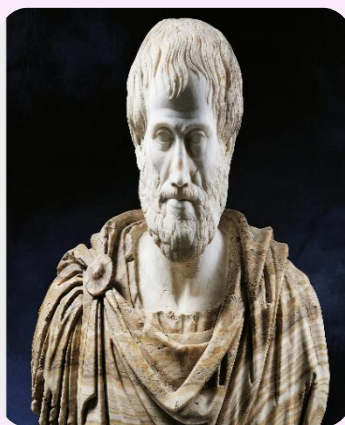
Nerînên hin fîlosofan li ser zanîne:

1- Arîsto (Aristotle):

Aristotle, xwe dispêre hiş û cîhana hestî napejirîne.

Têgihastin, her dem ber bi formên hişmendî ve ye û bi formên hişmendî ve têklidar e.

Zanîn li cem Aristotle bi giştî girêdayî hiş e.

Aristotle

2- Farabî:

Sê rêyên bidesxistina zanîne li cem Farabî hene.

Zanîna di rêya lebatên pêhisîne re, zanîna di rê-ya hiş re, her wiha zanîna

çirisîne.

Farabî

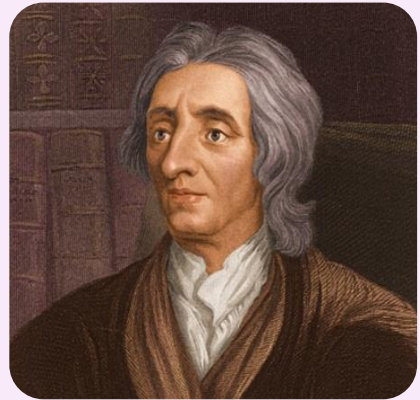
a- Zanîna di rêya lebatên pêhisîne re digihêje hemû afirîndeyan.

b- Zanîna di rêya mejî re, girêdayî mirov tenê ye û wî ji afirîndeyên din, cuda dike û di rêya mejî re zanînen xwe bi dest dixê.

c- Zanîna çirisîne: Mirov dikare bibêje ku ew asta razberbûnê ya bêdawî ye. Mirov wê demê xwe ji bendên heyberî rizgar dike. Ev ast a herî bilind e, ji bilî pêxember û fîlosofan, mirovên ku dikarin bigihêjin vê astê kêman.

3- John Locke (Con Lok):

Zanîna di rêya hiş re napejirîne. Bi nêrîna wî zanîna bi ezmûnan çêdibin. John Locke tenê ezmûnan digire dest.

John Locke

4- **Charles Sander Pierce** (Çarliz Sandir Pêrs):

Li gorî baweriya wî, hiş bi bikaranîna rast û ramanên gunçaw digihêje armanca xwe, rê li ber serkeftinê vedike û dibe pîvana rasteqîniyê.

Charles Sander Pierce

Ronîkirin:

Aristotle (Arîsto): Fîlosof û zanyarekî Yûnanî ye (384 - 322 B.Z)

Farabî: Fîlosofekî kurd e. Ji Farabê ye (874 -950).

John Locke (Con Lok): Fîlosof û ranyarekî siyasî ye (1632 -1704).

Charles Sander Pierce (Şarliz Sandriz Pêrs): Fîlosofekî Amerîkayî ye (1839 -1914).

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Di nêrîna te de, zanîn çawa tê bidestxistin.
- 2- Li gorî John Locke, dema mirov nû ji dayîk dibe, hişê mirov weke rûpelek spî ye. Vê gotinê bi hevalên xwe re giftûgo bike.

Jîrikî

Descartes dibêje: Lebatên pêhisînê carinan mirov dixapînin. Li gorî te, zanîna rast çawa digihêje mirov?

Wane 3

SINC Û NIRXÊN SINCÎ

Sinc:

Ew rêbazên ku civak xwe dispêre wan, nêzîkatî û têkiliyên di navbera mirovan de û di navbera mirov û xwezayê de, birêkûpêk dike.

Bi giştî, ji rêgez û baweriyên ser serdema ku tê jiyankirin û bandora wan a li ser kes, kom û civakê re, sinc tê gotin. Sinc wijdanê civakê ye.

Sinc, ji demekê heta demeke din û ji civakekê heta civakeke din, cuda dibe. Ango tevgera ku li cem civakekê rast be, dibe ku civakeke din wê tevgerê nepejirîne.

Rêzikên sincî, carinan hinek ji girîngiya xwe ya berê winda dikin û bi temamî ji holê radibin, carinan jî hin ji wan dibin pîvanên civakî.

Nirxên sincî:

Gelek nirxên sincî hene, hin ji wan ev in:

1- Qencî:

Ew tiştê ku bi kêrî pêkanîna armancên mirovî tê û ji bo mirovên din jî bisûd e.

Mînak: alîkariya mirovan, rastî û hwd.

Sokrat dibêje: "Mirov bi zanatiyê xirabiyan nake, ango nezanî bavê hemû xirabiyan e."

2- Dadmendî: Wekheviyê di navbera mirovan de pêk tîne û mafê her kesî pê dide naskirin. Kesê ku dadmendiya pêk tîne, rêzgirtinê dide mafê kesên derdora xwe û zalîtiyê li kesekî din nake.

3- Dilpakî: Ew têgeha ku tevgrên mirovî yên durist û rast nîşan dike, her wiha ew radeya herî bilind a asta sincî ye.

▪ Kengî mirov bextewar dibe?

Gelek caran hatiye dîtin ku bextewarî û dilpakî weke du têgehên têkildar hatine nirxandin, ji ber wê mirov çî qas dilpak be; ew qas azad, bextewar, xwedîpîvan û dilaram e.

4- Dilsozî: Nirxekî giranbuha ye. Berê mirov dide dirustiyê û dihêle ku rastiyê bipejirîne, qencyê bi qencyeke mezintir vegeirîne, sozên xwe pêk bîne û pabendiyê pê bike.

5- Wijdan: Hêzek e û weke dadgehekê di hundirê mirov de çêbûye û ji hêla baş an jî xirab ve, mirov çî bike û çawa nêz bibe, wijdan vê yekê dide diyarkirin.

Dengê hundirîn ê mirov e û yek ji wan pîrensîpên sereke ye ku civak pê ava dibe.

Dema ku wijdan tune be, mirov dibe weke amûreke ku bi awayekî xirab dixebite.

Roso dibêje: "Wijdan dengvedana giyan e, dema ku hebe dibe rêberê mirov û wî ber bi reftarên sincî ve dibe."

Mînak: Dema ku mirov bi mebest ziyaneke bigihîne mirovekî din û mafê wî bînpê bike, heke wijdan li cem wî peyda bibe, dê di hundirê xwe de biêşe.

Nêrînên filosofan li ser sincan:

Ji ber girîngiya sincan û bandora wan li ser reftarên mirov û civakan, bûne mijara sereke ya gelek fîlosofên mîna: Zeredeşt, Konfiçyus, Bûda, Sokrates, Komte û hwd.

1- Zeredeşt:

Zeredeşt wiha dibêje "**Rast bihizire, xweş biaxive û baş pêk bîne**"

Li gorî felsefeya wî ya sincî, di jiyane de her tişt bi dijberê xwe tê nasîn. **Mînak:** Başî û xirabî tarîti û ronahî û hwd, di nava wan de her dem şer heye. Mirovê zana û dilêr ew

Zeredeşt

e yê ku dikare ji xwe re pêşerojê bironî dabîn bike.

Zeredeşt tekez dike ku divê mirov nebaşî û xirabiyê neke, ji ber ku ew li dijî xwezaya mirov in. Gerek e hemû karên mirov ji bo berjewendiya mirovahiyê bin.

2- Konfiçyus:

Ew jî mîna Zeredeşt û Bûda li ser sincan rawestiyaye.

Pirsgirêka civakê û sazûmaniya ramyarî li gel Konfiçyus pir girîng e.

▪ Sazûmaniya civakî û ramyarî ya xirabûyî dê çawa careke din bê avakirin?

Li gorî nêrînên Konfiçyus, eger birêveberî were rastkirin, dê sazî jî sererast bibin; eger sazî sererast bûn, dewlet jî dê rast bibe û rajeyê ji gel re bike. Lewma wî pêwîstî bi perwerde-kirina birêveberan didît.

Konfiçyus

Di jiyana xwe de girîngî daye du tiştan: dostanî û dadmendî. Bi gotina xwe ya ku dibêje: "**Tiştê ku tu naxwazî bi te bê kirin, tu jî bi kesî neke.**" gelekî navdar bûye. Li gor nêrîna wî, mirovê qenc ne tenê gotinên qenc dibêje; mirovê qenc dema dibêje, pêk tîne û tiştên ku nikare bike, nabêje.

3- Ebdullah Ocelan:

Bêyî sincan, mirov nikare bibe civak, ne jî dikare were birêvebirin.

Nabe ku mirov di civaka bêsinc de bihizire; ji ber dema ku civak bêsinc dimîne, dibe ku dola wê biqede, wekî dînozorên ku ji ber tunebûna xwarinê dola wan qediya. Mirovê bêsinc jî dibe ku ew kes be ku dawiyê li dola xwe bîne, yan jî hawîrdora xwe xirab bike û jiyanê lê nehêle, her du jî li heman bênderê ne.

Di encamê de, mirov nikare hebûna nifşê xwe bidomîne. Jixwe di roja me ya îro de, ji ber hilweşîna mezin a sincan, pirsgirêkên hawîrdor û jîngehê gihiştine ber felaketê.

▪ **Mirov çawa dikare bi awayekî sincî tev bigere?**

Armanca sincan pêkanîna mirovbûna mirovatiyê ye. Aramiyê di civakê de çêdikin û nêzikatiya mirovan li hember hevdu diyar dikin.

Binase:

Konfîçyus: Fîlosofêkî Çînî ye (551-479 BZ). Di bîstsaliya xwe de waneyên sincî daye şagirtên xwe.

Şagirtên xwe fêrî raz û rêgehên birêvebirina karên dewletî kiriye.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Li gorî xwe sincan şirove bike.
- 2- Zeredeşt gotiye: Divê mirov xirabiyê neke.
Dahûrîne.
- 3- Agir bi avahiyekê ket, tu jî di nav de yî, kesên di hundirê avahiyê de bi giştî reviyar, dengê gazî û hawara zarokekê tê... Tu yê çi bikî?

Wane 4

HUNER Û BEDEWÎ

• Huner çi ye?

Huner çalakiya hizira mirov e. Bi awayekî estetîkî û bi dirûvên cihêreng hest, raman û spehîtiyekê, diyar dike.

Mînak: Helbesta helbestvanekê/î, wêneya wênesazekê/î û romana nivîskarekê/î bûyereke hunerî ye.

▪ Gelo huner û felsefe bi hev re têkildar in?

Huner bi awayekî kûr, bi têgihaştina gerdûn û jiyanê re têkildar e.

Ev têgihaştina kûr ji ber ku xwe dispêre hest, coşî û ferasetê, ji felsefe û zanistê cuda ye. Lê ji ber ku tiştên di xwezayê de digire dest û li gor nêrîna xwe tişteki nû dafirîne,

huner xwediya taybetiyekê ye. Bi vê taybetmendiyê, dibe weke felsefeyê.

▪ Çi pêwîstiya hunerê ji bo kes û civakê heye?

Huner ji destpêka mirovahiyê ve, bi mirov re bi pêş dikeve.

Wêneyên mirovên kevn ên li ser dîwarên şkeftan; (15000 B.Z), bandora xwezayê didin diyarkirin. Heger mirovê di destpêkê de serê darekî tûj nekiriba, tîr û kevan çênedikir û çermê lawiran ji xwe re nedikir cil.

Em dikarin bibêjin ku ji destpêka jiyanê ve, huner xwediya roleke girîng e û hestên nazik di nava xwe de himbêz dike, lewma di hemû dem û qonaxan de girêdayî mirov û civakê ye.

- **Bedewbûn (estetîk):** Estetîk Peyveke Yûnanî ye, tê wateya zanista xweşikbûnê û felsefeya huner û xweşikbûnê lêkolîn dike.

Di sedsala 18'an de, filosofê alman **Alexander Baum Garten** (Elîksender Bom Gartin) ev nav lê kiriye.

Bedewî li nasîna zanîna spehîtiyê digere, xwezaya xweşik û hunerê dixwîne û bi awayekî felsefeyî şîrove dike. Her wiha merc, pîvan û teoriyên wê lêkolîn dike û

xweşikbûnê ji kirêtiyê cuda dike. Ji ber vê yekê bedewî, pîvanî ye.

▪ Çawa mirov bi bedewiyê hay dibe?

Ciwanî diyarde û rastiyeke girêdayî hundirê mirov e û bi nêrînên hundirîn û felsefeyî tê zanîn.

Mînak: Dîmenên tîrêjên rokê li ser bilindiya çiya û daristanan; dema ku diçe ava, bedewbûnek e, lê her mirov li gorî rewş û derûniya xwe şîrove dike.

▪ Armanca bedewiyê çi ye?

Armanca bedewiyê pêkanaîna lihevhatina derve û hundir e. Bedewî yekîtiya hestan e û heyînên ku bi hunerê tên hûnandin, beşeke wê ya girîng e.

Dema ku hunermend tiştên di xwezayê de dibîne, bi dest û hestên xwe ji nû ve çêdike. Weke çêkirina wêneyekî yan jî hûnandina helbestekê.

• **Nêrînên hin fîlosofan der barê huner û bedewbûnê de:**

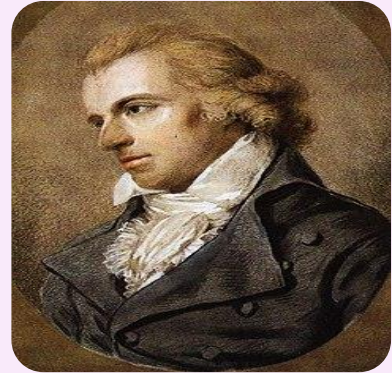
1- Friedrich Hegel (Fridriç Hîgil): Huner, hewldanek ji bo eşkerekirina naveroka rasteqînê ya veşartî ye û rêbazek ji rêbazên paqijkirina derûnî ye.

Hegel

Huner, ew giyanê ku hizirê di nav xwe de azad dike û di hunerê de her dem hizir li pêş e. Bedewiya xwezayî li gel Hegel tenê girêdayî hizirê ye, ji ber ku hizir li gorî wî di asteke bilind de ye û huner jî ji berhema hizirê ye.

2- Schiller (Çîler): Huner rêyek e ji bo peydakirina mirovekî gihaştî, paşê mirovekî azad û piştî jî ji bo bidestxistina azadî û rastiya jiyane ye.

çîler

3- Ebdullah Ocelan:

Bedewiyê di civaka sincî û ramyarî de dibîne, ji ber ku lêgerîna rastiyê derveyî civaka sincî û ramyarî nabe û bêyî wê azadî, wekhevî û demokrasî pêk nayê. Ya ku vê yekê jî pêk tîne jin e, ji ber ku hêza jinê di aliyê hizirî û piratîkî de xurttir e û dikare pêşketinên mezin di etîk (sinc) û estetîkê de çêke.

Bedewî bi xwe azadî ye, kesên ku azad nebin, dê bedewiya wan jî nebe.

Ronîkirin:

Schiller (Çîler): Helbestvan, şanonivîs, dîroknaş û fîlosofê alman e. Di sala 1759'an de li Almanyayê ji dayîk bûye û di sala 1805'an de koça dawî kiriye.

Hegel (Hîgil): Fîlosofê alman e. Di sala 1770'yê de ji dayîk bûye û di sala 1831'ê de koça dawî kiriye.

PIRSÊN NIRXANDINÊ

- 1- Bedwbûn çî ye û tu bedewbûnê di ku derê de dibînî?
- 2- Li gorî nêrîna Hegel, huner rêbazek ji rêbazên paqijkirina derûnî ye. Tu çawa dinirxînî ?

Jîrikî

Diyardeya gemaravêtinê, bandorê li bedewiya xwezayê dike, ew jî bi rola xwe bandorê li derûnî û tenduristiya mirov dike. Vê mijarê lêkolîn bike.

FERHENGOK

Gotin	Wate
Asayî	Normal
Bextewarî	Bextxweş-bextyar-xwedîşens
Bîroke	Nêrîn
Çavdêrî	Zêrevanî
Cihêreng	Ciyawaz-cuda-curecur
Ciwanî	Bedewî-xweşikbûn
Dadmend	Dadperwer-dadpirs-adil
Dahêner	Kesê amûrek an jî tiştêkî nû saz dike.
Dahûrandin	Analîzkirin-tehlîl
Darizandin	Dadpirsîn-muhakeme
Derbirîn	Vegotin-diyarkirina hest yan helwestên xwe
Destane	Çîrok-bûyerek e ku tê de qehremaniyek mezin hatiye kirin
Dilsozî	Sozdarî-wefa
Dogmatîk	Hizira girtî
Dorhêl	Ketwar-derdor-hawirdor
Estronomî	Stêrnasî-felekzanîn
Giranbuha	Binirx-hêja
Hay	Hest
Hişkbawerî	Hêlperestî-radîkalî
Hûrnêrîn	Hûrdîtin-lêkolan

Kangeh	Cihê lêkolînkirina kanza, kevir, komir û hwd.
Kargêr	Birêveber
Şarezayî	karzanîn-jêhatîbûn- zîrekî
Keysebaz	Kesê ku her helwestê dixê bin berjewendiyên xwe.
Mûmyakirin	Dermankirina laşê mirî da ku xerab nebe
Nepenî	nediyar
Pabendî	Derbestî-pêgerî
Pêşbînî	Dûrbînî
Piramîd	Gorên Feronan ên ku binê wan pan û serê wan tûj in.
Pirensîp	Rêbaz-rêgez
qeyran	Kirîze
Ramyar	Bîryar-siyasetmedar
raje	Xizmet-hode
Raz	Tiştên veşartî
Rist	Rol
Rûmet	Dilpakî
Saxkolîn	Encamdayin
Şaşwazî	Matmayîn-behitî
Sazûmanî	Birêxistinkirin
Serpêhatî	Serbûrî-ezmûna ku bi serî hatiye

Şûnwarnasî

Vekolîna dîrokê bi rêya
tiştên ku ji serdemên berê
mane û binax bûne

Belavkirina waneyan li ser sala xwendinê

Heftî Meh	Heftiya yekem	Heftiya duyem	Heftiya sêyem	Heftiya çarem
Rezber			Destpêka felsefeyê 1	Destpêka felsefeyê 1
Cotmeh	Destpêka felsefeyê 2	Girîngiya felsefeyê	Girîngiya felsefeyê	Taybetiyê n hizira felsefeyî
Mijdar	Taybetyên hizira felsefeyî	Erkên felsefeyê	Şarezaiyên hizira felsefeyî 1	Şarezaiyê n hizira felsefeyî 2
Berfanbar	Şarezaiyên hizira felsefeyî 2	Pêşketina hizira mirovî	Giringiya hizirê	Giringiya hizirê
Rêbendan	Lêveger	Lêveger	Bêhinvedan	Bêhinvedan
Reşmeh	Rêbazên hizirandina mirovî 1	Rêbazên hizirandina mirovî 1	Rêbazên hizirandina mirovî 2	Rêbazên hizirandin a mirovî 2
Avdar	Şêweyên hizirandinê	Şêweyên hizirandinê	Azadî	Zanîn
Cotan	Zanîn	Nirx û sinc	Nirx û sinc	Huner û bedewî
Gulan	Lêveger	Lêveger		